

DEVLETLERİN KÜRESEL VE BÖLGESEL GÜÇ OLMA STRATEJİLERİ

Dr. Yasemin Konukcu*

Özet

Bu makalenin temel amacı, küresel ve bölgesel düzeyde etkin devletlerin, nüfuz alanı oluşturmak için kullandıkları araçları analiz etmektir. Bu çerçevede, hegemonya kavramı değerlendirilmekte ve doğrudan baskı uygulamanın ötesinde faaliyet gösteren kurumsal ve kültürel yapılar irdelenmektedir. Hegemonya kavramı, uluslararası ilişkiler literatüründe köklü bir paradigma olarak, tek taraflı dayatmaların yetersizliğine vurgu yapmaktadır. Hegemonya niteliğinde güç ise, paylaşımına açık olan veya dengesizlikleri ortaya koymayan stratejik bir güç özelliği gösterir. Bu çerçevede kurumsallaşma, küresel ölçekte hegemonya oluşturmanın temel stratejik adımı niteliğindedir. Bölgesel devletler ise, çeşitli unsurları organize edere, güçlerini pekiştirme arayışındadırlar. Bu çalışmada her iki düzeydeki devletlerin izledikleri stratejiler ele alınarak, çok kutuplu dünya düzeninin dinamikleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hegemonya, Kurumsallaşma, Stratejik Güç.

STRATEGIES FOR STATES TO BECOME GLOBAL AND REGIONAL POWERS

Abstract

The main purpose of this article is to analyze the tools that active states at the global and regional level use to create the domain of influence. In this framework, the concept of hegemony is assessed and institutional and cultural structures that operate beyond direct oppression are examined. The concept of hegemony emphasizes the inadequacy of unilateral imperatives as a rooted paradigm in the literature of international relations. The power of hegemony is a strategic power feature that is open to sharing or does not introduce imbalances. In this context, institutionalization is the main strategic step creating hegemony on a global scale. On the other hand, regional states, seek to reinforce their powers by organizing various elements. In this study, the dynamics of the multi-polar world order were evaluated by considering the strategies that the states at both levels were following.

Keywords: Hegemony, Institutionalization, Strategic Power.

Makale Gönderim Tarihi / Received	: 31.05.2018
Makale Kabul Tarihi / Accepted	: 07.10.2018

* Dr., Serbest Araştırmacı, e-posta:ykonukcu2003@yahoo.com

Giriş

Küresel sistemde güç mücadelesi, boyutu ve aktörleriyle, karmaşık bir yapı içerisinde tartışılmaya devam etmektedir. Bu makalenin temel amacı, süregiden rekabeti, analitik bir düzlemde ele alarak hegemon güç ve dünyanın geri kalanı şeklinde bir tasnifin zorluğunu ortaya koymak ve çeşitli aktörlerin tarihsel koşullar içerisinde inşa ettikleri güç elde etme stratejilerini tespit etmektir.

Küreselleşme, devletler ve uluslararası örgütler arasındaki ilişkileri önemli ölçüde değiştirmiştir. Sivil toplum örgütleri, uluslararası hukuk sistemde önemli rol alırken, bu ilişkiler sistemi, 21. yüzyılda belirleyici konum elde etmiştir. Uluslararası hukuk ve uluslararası kuruluşların uyumsuzluk çözümünü teşvik eden, tehlikeleri azaltan, istikrar ve ilerleme aracı olarak görülmesinin tarihi, 1648 Westphalia barışına kadar uzanan bir geçmişi bulunmaktadır. Yaklaşık 350 yıl boyunca gelişen kurumsallaşma ve hukuki düzen arayışı, devletlerin ve toplumların davranışlarını belirli düzeyde değiştirmiştir. Post-Westphalia süreci son yüzyılda özellikle ABD'nin çıkarlarını daha sağlıklı ve istikrarlı inşa etmesine olanak sağlamıştır. (Shotwell, tarihsiz:761).

Örneğin Brzezinski'ye göre, ABD'nin emperyal gücü, üstün nitelikli örgütlenmesinden, ekonomi ve teknoloji alanındaki geniş kaynaklarını askeri amaçlar için hızla harekete geçirebilme kabiliyetinden, Amerikan tarzı hayatın muğlak ama yine de belirgin kültürel cazibesinden kaynaklanmakta ve siyasi seçkinlerin "halis dinamizmi" ile hayata geçirilmektedir. (Brzezinski, 2005:26). ABD'nin kendi gücünü ne şekilde algıladığını ortaya koyan Brzezinski, ülkenin örgütlenme kapasitesine ilk etapta vurgulamaktadır.

ABD'nin küresel sistemde öncülük ettiği alanlar, güçlü bir rekabet halinde bulunduğu merkezler ve güç kaybı yaşadığı çeşitli mevziler olduğunu söylemek mümkündür. Amerikan emperyal gücünün, kıta Avrupa'sından farklı olarak, küresel nitelikli karar alma mekanizmaları ve normları vurgulaması, kolektif örgütlenmelerdeki etkisini ve rıza üretme potansiyelini göz önünde bulundurmaya gerektirmektedir.

Öteki taraftardan, ABD'nin küresel ve bölgesel düzeyde yükselen rakipleri tartışmanın diğer boyutunu ifade etmektedir. Zira ABD hegemonyasının tartışılmasının en dikkat çekici nedenlerinden biri yükselen güçlerdir. Bu çalışma her iki boyutu teorik düzeyde tartışmakla birlikte, ampirik değerlendirmelere atıfla küresel güç mücadelesinin, kurumsal ve normatif araçlar üzerinden okumaya odaklanmaktadır.

Ayırt edici özellikleri bakımından küresel güçlerin hegemonya kurma stratejileri, küresel kurumlar ve normlar, güç dengesini reddetmeyen esnek bir yapı ve kültürel ve siyasal olarak "ötekinin" tanımlanması olarak sıralanabilir. Bölgesel düzeyde etkin devletlerin stratejileri ise, kendi bölgesel teritoryal etki alanı içinde liderlik, dış politika araçlarında çeşitlilik ve enerji gibi çeşitli kaynaklara sahip olmak şeklinde özetlenebilir. Bu çerçevede makale iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde devletlerin, küresel güç oluşturma stratejileri ikinci bölümde ise, bölgesel güç olma enstrümanları değerlendirilmektedir. Dönem olarak özellikle Soğuk Savaş sonrası süreç, incelenmektedir.

1.Kavramsal Çerçeve

Siyaset biliminde uzun bir geçmişi olan hegemonya kavramı, Antonio Gramsci tarafından açıklandığı şekliyle, egemen grupların sivil¹ ve politik toplumu (devleti) kullanarak kurguladığı tahakküm ilişkisini ifade etmektedir. (Carnoy, 2002:255). Gramsci esas olarak, devletin ve sivil toplumun kapitalizmin sınıf hiyerarşisini inşa etmedeki rolüne odaklanır.² Gramsci'ye göre, devlet tahakküm biçimlerini üretirken bir dizi mekanizma ile meşruiyetini sağlama çabasında olup, davranışlarını rasyonel, etik ve gerekli olarak sunabilmekte ve iktidar bağlantılarının kesintisiz olarak çalışmaktadır.

Hegemonya kavramını uluslararası ilişkilere aktaran ise, Robert Cox'dur. Cox uluslararası ilişkiler disiplinine, geleneksel kuramların sınırlarını aşarak ilham vermiş, bağımsız kabul edilen değişkenleri bir arada kullanarak, siyaset felsefesini, jeopolitiği ve ekonomiyi maddi ilişkiler ve fikirlerle bağlantılı olarak ele almıştır. Bunun yanında Cox'a göre, teori her zaman bazı amaçlara ve aktörlere hizmet etmektedir. (Cox, 1981:128).

Cox, “dünya düzeni” ve “sivil toplum'un”, devletlere yukarıdan ve aşağıdan baskı uygulayarak değiştirdiğini iddia eder. Olguların, değerlerin ve maddi ilişkilerin inşa ettiği dünya düzeni, bu düzeni cazip hale getirirken, sistem dışı davranan devletlerin cezalandırılması veya baskı altına alınması için bazı araçlar geliştirir. Bu nedenle uluslararası ilişkilerde hegemonya, doğrudan güç ilişkilerine odaklanmanın yetersiz olduğu varsayımına dayanır.

Bu çerçevede, kurumlar, normlar, kültürel ilişkiler ve maddi güç araçları, devletlerin küresel veya bölgesel güç ve nüfuz alanı oluşturabilmelerinde kullandıkları dolaylı veya doğrudan araçlar arasında yer almaktadır. Bu türlü bir güç politikası, başat aktörler ve kullanılan araçlarla örneklendirerek ortaya koymak mümkündür.

2.Küresel Devletlerin Güç Politikaları: Kurumlar ve Normlar

ABD'nin hegemonyası özellikle İkinci Dünya Savaş sonrasında Soğuk Savaş süreci boyunca inşa edilmiştir. SSCB ile yaşanan ideolojik rekabet, Amerikan tarzı, siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin “ideal” dünya düzeni olarak tanımlanmasına zemin hazırlamıştır.

Reel olarak ABD açısından küresel hegemonya oluşturma stratejisi, ekonomik olarak Bretton Woods sistemine siyasi olarak da Dumbartom Oaks projesine dayanmaktadır. Bretton Woods, ABD'nin hegemonya projesinin kapsamlı bir ifadesi ve doların gücünün artırılması, sistem içinde nispeten hâkim devletlerle (AB ülkeleri ve Japonya) mali istikrarın sağlanmasını içeren bir yaklaşımdır. (Hardt ve Negri, 2015:271).

¹ Sivil toplum, bütün “özel” örgütlenmeleri kapsamaktadır. Okullar, kiliseler, kulüpler ve siyasi partiler toplumsal ve siyasal bilincin oluşmasına moleküler bir şekilde katkı sağlamaktadırlar. Thomas R. Bates,(1975)

“Gramsci and the Theory of Hegemony”, Journal of the History of Ideas, Vol. 36, No. 2. ss.351-366, s.353. <https://ondercetin.files.wordpress.com/2011/04/bates-1975.pdf>. (25.02.2016).

² Önce İtalyan Sosyalist Partisinin ve sonra Komünist Partinin aktif bir üyesi olan Antonio Gramsci, işçi hareketinin gerilemesi konusuna ve işçilerin büyük bölümünün faşizmin yükselişindeki rolüne odaklanmış ve böylelikle Marksist yaklaşıma, farklı bir boyut kazandırmıştır. Carnoy, 2001, ss.252-253.

Henry Morgenthau'ya göre Bretton Woods Anlaşması'nın savunduğu ilkeler, küresel güvenlik ve parasal kurumlar (BM, IMF) tarafından desteklenmiştir. Bretton Woods ile BM ve IMF, bir makasın iki kısmını oluşturur. Nitekim Bretton Woods'un birincil önemi, altın-dolar-döviz standart anlaşmaları ile öngörülen özel sektörün yüksek finans düzenlemelerine tekabül etmektedir. (Morgentahau, 1948:60).

1960'ların sonu ve 1970'lerin başında ABD kontrolündeki Bretton Woods sistemi, krize neden olarak çökmüştür. 1970'li yıllar boyunca bu eğilim devam etmiştir. (Arrighi. Po-keung Hui, vd. 1999: 89). 1990'larda yaşanan finansal küreselleşme ile birlikte, Dünya Ticaret Örgütü (DTO) Bretton Woods önceliklerini tamamen değiştirerek, *hiper küreselleşme* olarak ifade edilebilecek yeni bir eğilimin başlangıcını tesis etmiştir: Dani Rodrik'e göre, "yerel ekonomi yönetimi; uluslararası ticarete ve finansa boyun eğmek zorundaydı. Ekonomik küreselleşmenin peşinde olduğu piyasaların mal ve sermaye bakımından uluslararası entegrasyonu yerel gündemi gölgede bırakarak kendi içinde bir amaç" (Rodrik, 2011:67) haline gelmiştir. Böylece küresel kurallara ve işleyişe dayanan yerel ekonomi modeli tam anlamı ile şekillendirilmiştir.

Makasın diğer kısmı 1944 Tarihli Dumbartom Oaks projesinde en dikkat çeken nokta ise, Güvenlik Konseyi'ne verilen geniş yetkililerdir. Buna göre, uluslararası anlaşmazlıklarda Milletler Cemiyeti yetkili olarak tanımlanmıştır. (Lütem: 128). 1945 yılında ise San Francisco Konferansı'nda bazı değişiklikler yapılarak Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Kısaca, Bretton Woods ilkeleri IMF ile Dumbartom Oaks'ın ilkeleri ise BM ile sonuçlanmıştır.

Bu bağlamda, IMF ve Dünya Bankası gibi makro ekonomik kuruluşlar ekonomik istikrar için küresel düzeyde kolektif bir iradeye ihtiyaç olduğu iddiası ile ABD'nin öncülüğünde kurulmuştur ve gelişmiş ülkeler tarafından yönetilmektedir. (Stiglitz, 2003:19). Küresel ekonomik kurumsallaşma birlikte düşünüldüğünde ulus devletler arasında, belirgin ekonomik farklılıklar tanımlanmıştır. Kurumsallaşmış ekonomi uzmanlığı, istatistikler ve raporlar yoluyla, belirlenmiş siyasi programların yaygınlaşmasına ve yeni küresel siyasi düzenin şekillenmesine yardımcı olmuştur. Bu arada da birbirinden farklı ekonomik durumdaki ülkeler, araştırma nesnesi haline gelmişlerdir. (Mitchell, 2011:138).

Kısaca Soğuk Savaş dönemi ideolojik mücadelesi, 1944 Dünya Bankası (WB), 1945 Birleşmiş Milletler (BM) ve Uluslararası Para Fonu (IMF), 1949 Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi ABD öncülüğündeki küresel kurumsallaşmanın motivasyonudur. NATO'nun ilk genel sekreteri olan Hastings Lionel Ismay, kurumun temel amacının kısaca, 'Almanları dizginlemek, Rusları dışarıda tutmak, Amerikalıları içeri almak" (Münkler, 2009:73) olarak özetlemiştir.

Bu kurumlar çok taraflı olmakla birlikte her biri içinde hiyerarşik bir yapı da bulunmaktadır. Küresel, bölgesel ve ulusal düzeyde denetleyici ve yönlendirici rolleri bulunan kurumlar, Soğuk Savaş sonrası fonksiyonlarına devam etmişlerdir. Küresel yükümlülükleri yerine getirmek için, güçlendirilmiş kurumsal düzenlemeler, ABD hegemonyasının genişlemesine katkı sağlamıştır. (Shor, 2010:65). IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar başlangıçta, Amerikan hâkimiyetinin dünya arenasında sergilenmesine katkı sağlarken, ABD'nin gücünün azalmasına bağlı olarak, çokuluslu şirketlerin, devlet dışı çıkar gruplarının ve sivil toplum kuruluşlarının etki alanına girmiştir. (Barber, 2003:259).

Diğer taraftan, ABD hegemonyası sadece ekonomik, politik ve askeri üstünlüğün bir sonucu değil, aynı zamanda dünyada bir kontrol gücü olarak ABD'nin rolünü pekiştiren ideolojik değerler ve kültürel difüzyon yansımasıdır. (Shor, 2010:65). Kapitalist değerleri hayata geçirmek için küresel ve kurumsal yapılar kullanılmaktadır.

2.1.Kültürel Karşıtlıklar

Hegemonya ortak değerlere atıf yaparken dolaylı olarak bu değerlere sahip olmayanları da tanımlamaktadır. Kültürel karşıtlıklar, güncel olarak Doğu-Batı ekseninde tanımlanmakla birlikte, siyasal olarak çok boyutlu işlevselleşmesi, kapitalizmle eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır:

Küreselleşenin iç dinamikleri ve çoklu bağlantıları nedeniyle bu eğilim *yeniden* ortaya çıkmış ve siyasal çatışma temaları iç içe geçmiştir. 1990'lı yılların küreselleşme eğilimleri nedeniyle, “global köy”, “küçülen dünya”, “global mahallemiz” metaforları, dünya sisteminin, siyasetin ve ekonominin ötesinde, bağlantılı olduğunu ima etmektedir. Bu bağlantı, sınırların belirginliğini yitirdiğini ifade etmektedir. Bu arada, ilişkisel ve fiziksel anlamdaki yakınlık ile bağlantı aynı anlama gelmez. Yakınlık daha samimi bir anlam taşırken, bağlantı gerçekte mesafe olan sosyal alanlar arasında, artan mesafesizliğe ya da dolaysızlığa işaret eder. (Tomlinson, 1999:14-15) Ancak tarihsel eğilimlerin güncel karşılıkları, sözü edilen yakınlık ve bağlantının kültürel karşıtlık eğilimi taşıdığını da göstermektedir: Küreselleşme fenomeni kapitalist ideoloji sürdürmek için eski kültürel birikimleri ortadan kaldırmakta ya da dönüştürmektedir. Sermaye artık bu türlü operasyonların merkezi konumundadır.

Hardt ve Negri'ye göre, küreselleşme ile birlikte tüzel açıdan farklılıkların azaltılması ya da bir kenara atılması gerekirken, kültürel farklılıklar, öne çıkarılmaktadır. Mesela Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bugüne kadar küresel kuruluşlar, BM ve ABD desteği ile eski sosyalist ülkelerde ve diğer farklı bölgelerdeki etnik kimlikler, bir şekilde *yaratılmakta* ve yerel diller, eski yerleşim yerleri ve isimleri, kapitalizme geçişin sembolleri olarak ele alınmaktadır. (Hardt ve Negri, 2015:207).

Buna göre, politik ve kültürel farklılıklar küresel siyasetin ve piyasa hedeflerinin birer objesine dönüşmektedir. Piyasa, merkezinde olduğu bir toplumda sadece bir mekanizma veya araç değildir. (Amerikan) kapitalist kültürü, insanların ve ürünlerin metalaşmasına dayanır. Ancak kapitalizmin ilk evrelerinden beri, piyasa önceden var olan kurumlara adapte olmuş ve ekonomik yağma ve yeniden dağılıma karşı, sosyal eylemleri beraberinde getirmiştir. (Agnew, 2005:55).

Kültür kavramının hegemonya'ya eklenmesinin nedeni, sermayenin diyalektik retoriği kontrol etme mantığı ile açıklanabilir. Bu durum küreselleşme ile birlikte düşünüldüğünde, kültür kavramının stratejik bir üs olarak görülmesi, hegemonya alanına tüm toplumsal katmanların dâhil edilmesini kolaylaştırmaktadır.

2.2.Esneklik

Üçüncü strateji, krizleri aşma eğilimi ve esnekliğidir. Hegemonya krizleri, hegemonik geçişlerin dönüm noktaları olarak kabul edilmektedir. Hegemonya gücünün, azalarak dağılması

ve sistemin kaosa girmesi ile sistemi rehabilite edecek yeni organizasyonların oluşturulması gerekliliği fikri, hegemonyanın yeniden üretilmesini sağlar. (Arrighi, Hui, vd. 1999: 33)

İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD hükümetleri, çok uluslu şirketler, bankalar, siyasi ve askeri müdahaleler ile birlikte dünya çapındaki varlığını ve ekonomik, politik ve askeri etkinlik alanını genişletmiştir. Aynı zamanda, gelişmiş ülkelerin siyasi ve ekonomik sistemleri arasındaki güçlü etkileşim, öncelikle sadece uyum anlamına da gelmemektedir. Hardt ve Negri, bütün çatışmaların, bütün krizlerin ve bütün anlaşmazlıkların bütünleşme sürecini hızlandırıldığını iddia etmekte, bunun için merkezi bir otoriteye ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadırlar. Buna göre, tüzel kategoriler ve etik değerler aynı yapısal mantığı inşa etmektedir. (Hardt ve Negri, 2015:35) Aynı zamanda, tarihsel değerlendirmeler de birkaç bin yıldır bütün imparatorlukların yükselişi ve düşüşü art arda yaşadıklarını göstermektedir. (Hardt, Negri, 2015:366) Bu düşüşü engellemek için kriz yönetimi mantığı uygulanır. Ulus-üstü siyasi krizlerde “istisnai” durum tanımlamasına başvurulmaktadır. Hardt ve Negri’nin belirttiği gibi, “yeni bir hakkın oluşumu, toplumsal dengenin yeniden kurulmasını amaçlayan engelleme ve bastırma faaliyetleri ile sözel kuvvetlerin mevzilenişinde bulunur.” (Hardt, Negri, 2015:38).

Bölgesel, ekonomik ve diplomatik düzenlemelerin yarattığı etkiye bağlı olarak, her dünya sistemi hegemonya arayışının olduğu bir yapıdır. Hegemonik mücadele ve savaşın en önemli sonucu, uluslararası gücü temsil eden aktörle birlikte, sistemde meydana gelen değişikliklerdir. Buna göre, temel entegral parçalardan oluşan yeni ilkeler sistemi tanımlanır. Kazanılan zafer ve yenilgi, sistemin içindeki güç temsilinde belirsizliğe yer bırakmayan bir hiyerarşi inşa eder.

Buna ilave olarak Savaş, uluslararası sistemde kimin çıkarlarının öncelikli olacağını belirler. Savaş aynı zamanda yenedünya sistemi, işbölümü ve bölgesel egemenliğin kimde olacağı konusunda da ipuçları barındırır. Ortaya çıkan durumda, daha istikrarlı kurallar ve uluslararası sistemde etkin bir yönetim, uluslararası güç yapısına göre yeniden organize edilerek inşa edilir. Kısacası hegemonya mücadelesine bağlı olarak yapılan savaş, uluslararası sistemin dinamik ve entegral bir parçasıdır. (Gilpin, 1981: 100) Hegemonya mücadelesinde savaş, iktidarı yeniden kuran bir *uzlaş* ve destekleyen yeni organizasyonlar demektir.

Sonuç olarak iki dünya savaşının ikisinde de, ABD ordularının Avrupa’yı kurtarması, politik ve kültürel bir kurtarmayı da beraberinde getirmiştir. Bir dizi kültürel ve ideolojik operasyonla, üzerinde finansal, ekonomik ve askeri yapılar temelinde kurulan Amerikan hegemonyasının doğal görünmesi sağlanmıştır. (Hardt ve Negri, 2015:376)

2.3. Materyal Kapasite

20. yüzyılın başından itibaren ABD, çelik, kimya ve elektronik teknolojilerindeki büyük ilerleme sayesinde önce ekonomik daha sonra da siyasi olarak lider konuma yükselmiştir. Bu gelişmeler 1850-1973 yılları arasında ivme kazanırken, daha sonra yeni sektörlerin mikro elektronik ve bilişim sanayi alanlarındaki üstünlüğü sayesinde ABD etrafında yeni bir hegemonik çevrim yaratılmıştır. (Münkler, 2009:115)

Ancak hegemonya doğası gereği organik bir anlamla materyal kapasiteye dayanmamaktadır. *Kolektif iradeyi* harekete geçiren nedenlerden sayılmamakla birlikte,

materyal kapasitenin önemi ret edilmemektedir. Hegemonya, sınıf, üretim ilişkileri, toplumsal güçler ve dünya düzeni (Robinson, 2011:137) olarak kendi içinde kategorize edilirse, materyal kapasite üretim ilişkileri bağlamına yerleştirilebilir. Toplumsal güç ilişkileri veya uluslararası güç mekanizmaları, materyal kapasite kullanımının yoğunlaştığı alanlardır. Ancak materyal kapasite hegemonya için yeterli kabul edilmemekte ve ayrıca bu yaklaşım, ABD siyasal elitlerin bir bölümü tarafından da desteklenmektedir.

Küresel hegemonya oluşturma arayışlarının yanında, bölgesel güçlerin kendi egemenlik veya nüfuz alanlarını geliştirmek amacıyla uyguladıkları çeşitli stratejik davranış modellerinden de bahsetmek mümkündür.

3.Bölgesel Güçlerin Nüfuz Oluşturma Stratejileri

SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan belirsizlik ortamı, bölgesel güç mücadelelerine de ivme kazandırmıştır. Bu bağlamda yeni güç merkezleri ortaya çıkmıştır (Nurpeiis, 2013: 521)

1990'ların başlarında, Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte, bölgesel güçler tek kutuplu sistemin ekonomik ve siyasi yapısına uyum sağlamak arayışı içerisine girmiştir, Zira dünya sisteminde komünizmin çöküşü sonrasında ABD rakipsiz görünmektedir. Ancak 1990'lı yılların sonlarına gelindiğinde ABD'nin müdahaleci ve tek taraflı siyaseti askeri bir üstünlük anlamı taşımakla birlikte, mevcut sisteme eleştirel bakışın önünü açmıştır. Bu bağlamda Çin, Rusya ve İran gibi özerk davranabilen devletlerin işbirliği arayışı, ittifak arayışına dönüşmüştür.

Dolayısıyla ABD ve müttefikleri (İngiltere, İsrail, Japonya, Almanya ve bazı batılı ülkeler) küresel toplumu ilgilendiren birçok konuda görüş ifade etmekle birlikte belirleyici konumdaki ülkeler, küresel toplumun bütünü tanımlamamaktadır. Bu nedenle, süper güç kavramı dünyanın gelişmekte olan diğer yarısını içermez. Bölgesel veya “zayıf” devletler de, oluşturulan hegemon yapı içerisinde bir etki alanına sahip olabilmişlerdir. (Patel, 2006:14)

Bölgesel güçler, buldukları bölge içerisinde etkinliği olan devletlerdir. Bu etkinlik, yakınlık ya da düşmanlık ilişkileri şeklinde ortaya çıkabilir. Buna göre, bölgesel devlet, bölgedeki diğer devletlere karşı bir koalisyon oluşturabilecek nüfuz alanlarına sahiptir ve orta büyüklükteki devletlerin aksine, bölgesel konularda dünya politikasında da önemli rol üslenebilir. (Flemes, 2007:10) Bölgesel güçlerin ayırt edici özellikleri, liderlik iddiasını belirli ölçekte kabulü, enerji ve güç kaynakları ve kullanılabilecek dış politika enstrümanlarının (soft/hard power) çeşitliliği olarak sıralanabilir. (Flemes, 2007:3)

3.1.Liderlik

Küreselleşme ile birlikte ivme kazanan bilgi ağları, siyaset ve siyasal kuruluşları değiştirmiş ve iletişim ağlarının etkinliği, hiyerarşik yapıları dönüştürmüştür. Bu ortamda liderlik, istenilen sonuçlar için başkalarının davranışlarını etkileme gücü olarak tanımlanabilir. İstenilen etkiyi yaratmak için, doğrudan tehdit ve baskı oluşturma, ekonomik kaynakları kullanarak teşvik veya devlet ya da topluluğu kendi tarafına çekebilecek ikna yöntemleri geliştirerek mümkün olabilir. Liderlik rasyonel veya mitolojik unsurlara dayalı olarak

şekillenebilir. Çünkü bütün toplumlar farklı kaynaklara bağlı olarak çeşitli inançlara sahiptir. (Paige: 2-5).

Politik liderlik bu inançlar üzerinden şekillendirilebilir. Politik liderlik, bireyler ve toplum üzerinde belirgin bir etki yaratma kapasitesine sahiptir. (Nye: 2). Başka bir ifade ile bir liderin ya da devletin bölgesel bağlamda *doğal* lider olarak etkinliği, çeşitli toplumların desteğini harekete geçirme potansiyeline bağlıdır.

Liderlik, karizmatik önderlik, değerler, kurumlar, yasal veya etik (dinsel-ahlaki) belirli bir otoriteye sahip olma vizyonu ile siyasal tercihleri belirleme yeteneği ve kapasitesine ulaşabilir. (Nye:3) Bunun yanında, siyasal güç, liderliğin baskı ve rızaya dayalı ancak sabit olmayan bir karışımından oluşmaktadır. (Harvey, 2004:36) Dış politikada karar alma sürecinin sınırlı resmi rolüne rağmen,³ bölgesel lider ülkenin demografik özelliği ve jeopolitik konumu, siyasi, ekonomik, kültürel ve ideolojik açıdan bölgesel güç olarak kabul edilmesinin diğer nedenleridir. Demografik özellikler ise, ülkenin bilgi ağları oluşturması ve kültürel iletişimi etkileyen bir unsurdur.

3.2.Dış Politika Enstrümanlarının Çeşitliliği

Devletler siyasal gelişmeleri takip ederken, bölgesel dinamikleri göz önünde bulundurarak, yürüttüğü siyasi faaliyetleri ile bu dinamiklerde rol almaya çalışırlar. Yani devletler, bölgesel farklılaşmayı ve siyasal dinamikleri yönetmeye talip olabilirler. (Harvey, 2004:89).

Bu nedenle jeopolitik çatışmalarda, devletler farklı güç unsurlarını kullanarak bir etki olanı oluşturmaya çalışırlar. Hans J. Morgenthau, ulusal güç unsurlarını jeopolitik konum, doğal kaynaklar, endüstriyel ve askeri kapasite, nüfus, ulusal karakter ve değerler ve diplomasi yeteneği olarak sınıflandırmaktadır. Coğrafi konum, politik ve askeri üstünlük yaratabilir niteliktedir. Coğrafi olarak izole olmak (ABD) veya geniş bir bölgeye sahip olmak (SSCB) dış güçlerin müdahalesine karşı korunaklı bir alan sağlar. Doğal kaynaklar, devlet için gerekli ekonomik güç, endüstriyel ve teknolojik gelişim açısından avantajlar yaratır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra petrol, endüstriyel gelişim ve savaş kapasitesi için belirleyici hale gelmiş ve kömür ve demir endüstriyel gelişim, ulaşım ve üretim açısından lokomotif işlevi görmeye başlamıştır. Askeri kapasite, sayı ve yetenek özelliklerine göre, ulusal bir güç kaynağı ve dış politik amaçları gerçekleştirmek için devletlerin stratejik güvencesi sayılmaktadır. Savaş teknolojisi 20. yüzyılda çok fazla ilerleme kaydetmiş, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda bunun etkisi açıkça gözlemlenmiştir. Diğer bir ulusal güç kaynağı olan nüfus yapısının önemi, nüfusun büyüklüğüne bağlı değildir. Toplumsal kapasite, yaş oranı dağılımı ve üretim gücü açısından önem taşır. Çünkü toplumun entelektüel kapasitesi, iç siyasal yapıyı etkileyebilir ve değiştirebilir. Örneğin 19. yüzyılda İngiltere'de dogmatik olmayan moral değerler ve politik çözümler, İngiliz toplumu tarafından şekillendirilmiş ve siyasette yeni bir güç dengesi yaratılmıştır. (Morgenthau, 1948:80-105)

³Foreign Policy: Aims, Instruments and Achievements. s. 2.

http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_6.1.1.pdf. Erişim Tarihi 13.01.2016.

Son olarak, diplomatik yetenekler ulusal güç kaynaklarının bir harmoni içerisinde dış politikaya yansıtılmasıdır. Siyasal potansiyelin dış politikada ağırlığının ortaya konulması, elde edilecek sonuçlar açısından belirleyici niteliktedir. (Morgenthau, 1948:105).

Küresel güçlerin benimsediği güç politikasını bölgesel devlet kategorisine dâhil ülkeler, çok boyutlu olarak ulusal güçlerini etki alanları oluşturmak için kullanmaktadırlar. Böylelikle asimetric bir etki kapasitesine ulaşan devletler, sahip oldukları kaynaklar ve moral güç unsurlarını stratejik olarak organize edebilmektedirler.

3.3.Enerji Kaynakları

SSCB'nin dağılması, iki kutuplu sisteminin ortadan kalkması ve ideolojik mücadelenin yerini ekonomik kaygıların alması, enerji ve doğal kaynakların önemini arttırmıştır. Petrol ve silah, kapitalist dünya ekonomisinde en önemli iki unsur olarak görülür. (Toth, Rogner, 2006: 229). Harvey'e göre, "Ortadoğu'yu kontrol eden, küresel petrol vanasını ele geçirmiş demektir; küresel petrol vanasını elinde tutan da, en azından yakın bir gelecek için küresel ekonomiyi denetimi altına almış demektir." (Harvey, 2004:17) Bunun yanı sıra, önde gelen sanayileşmiş ülkeler de petrole bağımlı durumdadırlar ve hatta petrol devletleridir. Çünkü petrol olmaksızın sözü edilen ülkelerin ekonomik ve politik formlarını korumaları mümkün değildir. (Mitchell, 2011:5-6)

Dünya genelindeki toplam petrol rezervleri konusunda, şirketler birbirinden farklı spekülative rakamlar yayınlamaktadır. Buna karşın başta Çin olmak üzere, doğu ve güney doğu Asya'da petrol talebinin aşırı artması, Norveç ve İngiltere hariç Avrupa ekonomisinin petrol ihtiyacının tamamen ithal petrole dayanması, petrol tedarikçisi veya rezerv sahibi ülkelerin önemini arttırmaktadır. Petrole alternatif enerji kaynakları konusunda hem maliyet hem de büyük petrol şirketleri ve çıkar gruplarının engellemeleri nedeniyle, çok fazla yol kat edilememiştir. (Harvey, 2004:21)

Son elli yılda, nükleer enerjinin önemi ve petrolün gerçek rolüne ilişkin algılama değişmiştir. Özellikle de 1990'lı yıllardan sonra, hammadde ve enerji kaynaklarının endüstriyel olarak kullanımında ezici bir yükseliş dikkat çekmektedir. Bunun yanında nükleer teknoloji ve enerji de, petrole rakip olacak ölçüde gelişmektedir. (Toth ve Rogner, 2006:2-3) Bölgesel güçlerin petrol ve nükleer enerjiye sahip olmaları durumunda istisnai bir güç elde etmeleri beklenebilir. Petrolün ekonomi için anahtar bir rol oynadığı kabul edilirse, (Toth ve Rogner, 2006:141) dünya sistemi ile bütünleşme olanağı ve siyasal/ekonomik dinamizm yaratır.

Herfried Münkler'e göre, "küçük rakipler, hatta anti-emperyal aktörler, imparatorluğun karşısında simetric bir rakip güç olarak çıkmalarına meydan veren silah sistemleri ile asimetriyi ortadan kaldırmaya" (Münkler, 2009:189) çalışabilirler. Nükleer kapasite, hem enerji hem de askeri açıdan stratejik kaynaklar kadar önemlidir. Bu nedenle bazı ülkeler, küresel ve bölgesel hegemonya şemsiyesi altına girmemek için nükleer teknolojiye yönelirken, bu durum nükleer teknoloji konusundaki tekellerin de ortadan kalkmasına neden olur. Nükleer ülkeler kulübüne bir şekilde dâhil olmak isteyen ülkeler, özellikle ABD'nin yoğun baskısı ile karşılaşmaktadırlar. Nükleer kapasite, güç dengesizliğinin nispeten azaltarak, zayıf devletlerin büyük güçler ile simetri yaratma arayışı olarak değerlendirilebilir. (Münkler, 2009:190-191) Örneğin, zengin

petrol ve doğal gaz rezervlerinin sahip olan İran aynı zamanda Orta Asya ve Avrupa arasında bir geçiş ülkesi özelliği de sergilemektedir. İran'ın Batı ve ABD ile uzlaşması ya da çatışması petrol arz ve talebini önemli ölçüde etkileyecektir. (Telli, 2016)

Enerji kaynakları Ortadoğu ülkeleri açısından, tarih boyunca savaş ve siyasi mücadeleye dâhil edilmenin *rasyonel* sebebi olarak işlevselleşmiş olsa da, uluslararası ilişkilerde güçlü bir damar ekonomik entegrasyonu desteklemektedir. Savaş ya da işbirliği seçeneklerinden hangisinin sahnenin merkezine yerleşeceği konusunda, diplomatik ve siyasi aktörler ile küresel düzen belirleyici olacaktır.

Sonuç

Amerikan dış politikası, stratejisinin ve değerlerinin analiz edildiğinde belirli bir kimliğin ana hatları da temel referanslardan kabul edilebilir. Dış politikanın kimliğini belirleyen faktörler, İngiliz mirası, kapitalist birikim süreci ve sermaye uzlaşısına dayalı denge ve denetim mekanizması olarak özetlenebilir. Öncelikli olarak Birleşik Krallığın menziline belirlenen Amerikan siyasi düşüncesi, toplumsal, ekonomik ve kültürel açıdan esnek ve hiyerarşik bir modelin yeniden inşası olarak görülebilir. Kapitalist gelişim açısından ise ABD, endüstride dünya liderliğine yükselmek için çoğu unsura sahiptir. Kuruluş aşamasından itibaren hammadde, ulaştırma, bilim ve keşif, yöneticilik ve girişim yeteneği, ucuz işçi ve nihayet demiryollarının genişlemesi ve inşaat çeliğinin kullanılması” ile ekonomik ilerleme hız kazanmıştır. Bir küresel gücün dünya ölçeğinde çıkarlarını koordine edebilmek için kurumsal üst yapılar, müttefikler ve ittifaklar oluşturulması gereklidir.

Benzer bir durum bölgesel devletler açısından da geçerlidir. Bu güçler, liderlik, enerji kaynakları ve dış politika enstrümanlarının çeşitliliği sayesinde, ikili ilişkilerin ötesinde dikkate alınması gereken ülkeler haline gelmişlerdir. Kendi bölgelerinde ittifaklar, müttefikleri ve stratejik nitelikli ortaklıklara öncelik veren ülkeler küresel güç dağılımını da dolaysız bir şekilde etkileyebilmektedirler.

Kuşkusuz dünya siyasetinde son derece istikrarsız eğilimlerin yarattığı belirsizlikler, devletleri kesin bir kategoriye dâhil etmeyi zorlaştırmaktadır. Buna karşılık realist anlamda, çıkar çatışmaları, yapısal dengelerin dikkate alınmasını zorunlu hale getirmektedir. Zira ülkelerin her iki zeminde analiz edildiğinde sahip oldukları reel ve potansiyel güçleri ortaya çıkabilir.

Kaynakça

Agnew, John, (2005) *Hegemony: the New Shape of Global Power*. Philadelphia: Temple University Press,

Ame Patel. (2006). *The End of the Unipolar International Order?* 2006, pp13-25. s. 14. <http://web.stanford.edu/group/sjeaa/journal61/china1.pdf> (Erişim Tarihi 17.01.2016).

Azime Telli, “Bir Enerji Devinin Uyanışı:Yaptırımlar Sonrası Dönemde İran Enerji Diplomasisi”, BİLGESAM, 10 Mart 2016. <http://www.bilgesam.org/incele/2362/-bir-enerji->

devinin-uyanisi--yaptirimlar-sonrasi-donemde-iran-enerji-diplomasisi/#.Vz8z_DWLTIU (Erişim Tarihi, 12.05.2016).

Bates, R. Thomas. (1975). "Gramsci and the Theory of Hegemony", *Journal of the History of Ideas*, Vol. 36, No. 2. ss.351-366. <https://ondercetin.files.wordpress.com/2011/04/bates-1975.pdf>. (Erişim Tarihi, 25.02.2016).

Brzezinski, Zbigniew. (2012) *Amerika ve Dünya. moderatörler: David Ignatius, Brent Scowrot. Manolya Aşık (çev.). İstanbul: Profil Yayınları.*

Dabashi, Hamid. (2008). *Islamic Liberation Theology*. London: Routledge.

Dantel Flemes, *Conceptualising Regional Power in International Relations: Lessons from the South African Case*. 2007, pp. 1-59.

Cox, W. Robert. (1981). "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory". *Millennium-Journal of International Studies*, 1981, Vol. 10. No. 2. pp.126-155 https://www.uni-erfurt.de/fileadmin/public-docs/Internationale_Beziehungen/cox.pdf (Erişim Tarihi 12.11.2015).

Ferenc L. Toth, Hans-Holger Rogner, (2006) "Oil and Nuclear Power: Past, Present, and Future", *Energy Economics*, Vol. 28, pp. 1 –25. https://www.iaea.org/OurWork/ST/NE/Pess/assets/oil+np_toth+rogner0106.pdf (Erişim Tarihi 11.03.2016).

Foreign Policy: Aims, Instruments and Achievements. s. 2. http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_6.1.1.pdf. (Erişim Tarihi 13.01.2016).

Gilpin, Robert. (1981). *Hegemonic War and International Change*, Cambridge University Press, 1981, <http://n.ereserve.fiu.edu/010009148-2.pdf>. (Erişim Tarihi, 18.03.2016).

Giovanni Arrighi, Beverly J. Silver, (1999). "Introduction", Craig Calhoun (ed). *Chaos and Governance in the Modern World System içinde*. Minneapolis:University of Minnesota Press, pp. 1-36.

Gleen D. Paige, *The Scientific of Political Leadership*. New York:Macmillan Publishing, yıl s. 2-5 <http://www.hawaii.edu/intlrel/paige.pdf>. (Erişim Tarihi. 07.04.2016).

Hans J. Morgenthau, (1948). *Politics Among Nations*, New York: Alfred A. Knof.

Hardt, Michael, Antonio Negri. (2006). *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*. Barış Yıldırım (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hardt, Michael, Antonio Negri. (2015). *İmparatorluk*. Abdullah Yılmaz (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Harvey, David. (2004) *Yeni Emperyalizm*. Hür Güldü (çev.). İstanbul: Everest Yayınları.

Konukcu, Yasemin, (2018). Küresel Hegemonya ve Güç Dengeleri Bağlamında ABD-İran İlişkileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü.

Lütem. İlhan, Dumbarton Oaks Projesi. pp. 127-138. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/225/1922.pdf>. (Erişim Tarihi .19.02.2016).

Mitchell, Timothy. (2011). Carbon Democracy: Political Power in the Age of Oil. London: Verso.

Münkler, Herfried. (2009). İmparatorluklar: Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantığı. Zehra Aksu Yılmaz (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Nurpeiis, Laziza, (2013). "20'inci Yüzyıldan 21'inci Yüzyıla Geçişte Jeopolitik Kırılmalar ve Yeni Denge Oluşumu", Turkish Studies. Vol. 8, NO. 5, Spring 2013, pp. 515-529.

Nye, Joseph S. Soft Power, Hard Power and Leadership. pp 1-23 https://www.hks.harvard.edu/netgov/files/talks/docs/11_06_06_seminar_Nye_HP_SP_Leadership.pdf (Erişim Tarihi 17.03.2016).

Petras, Jame, (2006). Küreselleşme ve İmparatorluk, Saim Özen (çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Robinson, I William. (1996). "Globalization, the World System, and "Democracy" Promotion in U.S. Foreign Policy". Theory and Society. Vol. 25. Issue 5. pp. 615-665.

Rodrik, Dani, (2011). Akıllı Küreselleşme, Burcu Aksu (çev.). Ankara: Efil Yayınevi.

Shotwell, B. Charles. International Law and Institutions: A Post-Westphalian Landscape, <http://indianstrategicknowledgeonline.com/web/C36Shotw.pdf> (Erişim Tarihi, 21.07.2018).

Shor, Francis, (2010). "War in the Era of Declining U.S. Global Hegemony", Journal of Critical Globalisation Studies, Issue 2, pp. p. 65. http://www.criticalglobalisation.com/Issue2/65_81_DECLINING_US_HEGEMONY_JCGS2.pdf (Erişim Tarihi, 22.02.2016).

Stiglitz, Joseph E. (2003). Globalization and its Discontents, New York: W.W.Norton.

Tomlinson, John. (1999). Küreselleşme ve Kültür, Arzu Eker (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Toth L Ferenc. Hans-Holger Rogner. (2006). "Oil and Nuclear Power: Past, Present, and Future". Energy Economics. Vol. 28, pp. 1-25. https://www.iaea.org/OurWork/ST/NE/Pess/assets/oil+np_toth+rogner0106.pdf (Erişim Tarihi 11.03.2016).

Zbigniew Brzezinski. (2005). Büyük Satranç Tahtası, Yelda Türedi (çev.). İstanbul: İnkılâp Yayınları.